

Építészettörténet

Örökségvédelem

XV. Festések és festési módok

1. festékek

Építéshez hagyományosan **földfestékeket** használunk.

A földfestékek különféle fém-oxid-tartalmú kőzetek őrleményéből származtak, amelyeket hosszú évszázadok során kikísérletezett kötő-, rögzítő- és szaporító-anyagokkal keverték össze.

Ezek az anyagok a mészalapú kötőanyagokhoz igazodtak, – kivéve a legújabbkor egyes anyagait, valamint a lakkok stb. színezékeit.

Legfontosabb anyagok

- a fehér színezésre **ólom** (Pb, 82)
- a vörös, sárga, barna, zöld színárnyalatokhoz **vas** (Fe, 26)
- a sárga és zöld színezékként **króm** (Cr, 24)
- a barna, kék és ibolya színezésre **mangán** (Mn, 25),
- a zöld, kék és vörös színezésre **réz** (Cu, 29)
- a sárga színezésre alkalmas **antimon** (An, 51)
- a kék és lila színhez **kobalt** (Co, 29)
- a vörös színezésre **szelén** (Se, 34)
- a fehér színezések alapjául **titán** (Ti, 22)

A festékanyagokat korunkban vizsgálhatjuk

- szín és árnyalat
- fényállóság
- átlátszóság
- mészállóság
- tartósság
- többi festékanyaghoz való kapcsolatuk
- kötőanyagokhoz való kapcsolatuk szerint.

Régi megkülönböztetések

- szín
  - anyag
  - teltség
  - eredet
- szerint

19. század közepétől

- **organikus** (természetes állapotukban színező-képes)
- **nem organikus** (vegyi folyamatok által létrejött) festékek.

20. század elejétől... 1.

- **természetes földfestékek**, amelyek bányatermékek és/vagy e termékek feldolgozásával keletkeztek: okker, umbra, kasszeli barna, bolus, mínium, spanyolvörös, bauxitvörös, barnakő, grafit...
- **mesterséges földfestékek**, amelyek a természetes földfestékek utánzása során jöttek létre: oxidokker, oxidsárga, cementsárga, -barna, -zöld, -fekete, pompejivörös...
- **szépített földfestékek**, amelyeket vizes közegben enyves kötőanyaggal használtak fel: falizöldek, azurkék, brémai kék, ultramarin...
- **százaz úton előállított**, azaz csak mechanikus megmunkálással gyártott, más néven *összetett vegyi festékek*: kátrányfestékek, lakkok...

20. század elejétől... 2.

- **nedves úton előállított**, más szóval vegyi folyamatok révén létrejött *vegyi festékek*: ólomfehér, baritfehér, litopon, titánfehér, krómfestékek, horganyfestékek, párizsikék...
- **hőhatásra keletkező festékek**: horganyfestékek, mínium, ultramarin, korom, csontfekete...
- **különféle egyéb festékek**: grünspan, schweinfurti zöld, nápolyisárga

Mesterséges színezékek kutatása a 18. századtól... 1.

Peter Woulfe (1727–1803) 1771-ben színezett először pikrinsavval selymet.

A 19. század elejétől kísérleteztek kőszénkátrány-származékokkal.

Otto Unverdorben (1806–1873) 1826-ban indigót mésszel hevített és így anilin ($C_6H_5NH_2$) keletkezett, amit ő még chrytallinnak nevezett.

1834-ben **Friedlieb Ferdinand Runge** (vagy Friedlob..., 1795–1867) kőszénkátrányból gyártott anilint.

Az anilin elnevezést az indigót jelentő portugál *anil* szóból a szentpétervári **Carl Julius Fritzsche** (1808–1871) találta ki 1841-ben.

Vörös festéket kálium-bikromáttal ($K_2Cr_2O_7$) és kénsavval (H_2SO_4) kezelt anilimból 1856-ban állított elő **William Henry Perkin** (1838–1907).

Mesterséges színezékek kutatása a 18. századtól... 2.

1859-ben **François-Emmanuel Verguin** magentát állított elő anilinból sztanni-kloriddal.

1861-ben **André Charles Girard** (1837–1918) és **Georges de Laire** (1836–1908) anilinkéket és -violát állított elő.

Az alizarin szerkezetét e század közepén tisztázták. 1868-ban **Carl Liebermann** (1842–1914) és **Carl Graebe** (1841–1927) kimutatták, hogy ez a festék az antracén származéka.

1858-ban **Johann Peter Grieb** (1829–1888) felfedezte az aminok diazotálását.

1866-ban ismerte fel **Friedrich Kekulé von Stradonitz** (1829–1896) az „azo”-kötéskapcsolatot.

Mesterséges színezékek kutatása a 18. századtól... 3.

1870-ben Kekulé diazotált anilint kapcsolt fenollal és így kapta az első hidroxizoszínezéket. Ezt követték a további azoszínezékek.

A metilénkéket 1876-ban állította elő **Heinrich Caro** (1834–1910). A szintetikus alizarint 1871 óta gyártják.

1877-ben szintetizálta **Otto Fischer** a malachitzöldet...

Az oldószerrel és különféle kötőanyagokkal kevert „művész” festékek gyártása a 19. század végén indult el.

A mai festékeket már vegyi úton készített ipari jellegű, vagyis állandó minőségű termékeknek tekintjük, akár szerves, akár szervetlen eredetűek.

Fehér színezékek

- litopon
- a permanensfehér, súlypát, baritfehér, allomorfit (bárium-szulfát, BaSO_4)
- ólomfehér, bázikus ólom-karbonát ($2\text{PbCO}_3 \cdot \text{PbOH}_2$)
- kremsi fehér,
- hamburgi fehér, bárium-szulfáttal (BaSO_4) kevert Ólomfehér
- méloszi föld, agyaggal és földpáttal keveredett kaolin
- porcelánföld, kaolin ($\text{Al}_2\text{Si}_2\text{O}_7 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, $\text{Al}_2\text{O}_3 \cdot \text{SiO}_2$), bolus alba vagy fehér bólus, China-clay
- paraetioniumi föld, mésztartalmú agyag
- kimolószi föld, mésztufa agyagos keveréke
- cink-karbonát, galma (ZnCO_3), weisser Schnee, cadmia, nihillum alba

Fehér színezékek

- cinkvirág (hidrocinkit, $Zn_5/CO_3/2/OH/6$)
- fémfehér, (cink-szulfid, ZnS)
- horgany- vagy cinkfehér (horgany- vagy cink-oxid, ZnO),
kínaifehér
- titánfehér 90 % fölötti tisztaságú titán-oxid (TiO_2)
- budai föld, szteatit, fagyag, talk, zsírkő, (bázikus magnézium-
alumínium szilikát, $Mg_3Si_4O_{10}/OH/2$)
- transzparensfehér (agyagföldhidrát)
- antimonfehér (antimon-oxid, Sb_2O_3)
- gipsz, terra alba, könnyűpát (kalcium-szulfát, $CaSO_4 \cdot 2H_2O$)
- kréta, mézspát ($CaCO_3$)
- magnézia fehér (magnézium-karbonát, $MgCO_3$)
- égetett magnézia (magnézium-oxid, MgO)

- Vas-oxid alapú festékek, okker... **vörös, sárga, zöld, barna**
- szinopei föld, magas vas-oxid-tartalmú vöröses anyag
  - eretiai föld magas vas-oxid tartalmú, jó minőségű vörös okker
  - sandyx jelentős vas-oxid tartalmú vörös föld és arzén-szulfid vagy arzén-diszulfid keveréke
  - caput mortuum
  - hegyi sárga, agyag és földpátok keveréke,
  - oxidsárga, Mars-sárga vagy Marssienam szintetikus vas-hidroxid ($\text{Fe}/\text{OH}/_3$)
  - Terra di Siena
  - aranyokker, földsárga, tűzvasérc ($\text{Fe}_2\text{O}_3 \cdot \text{H}_2\text{O} \cdot \text{Al}_2/\text{SiO}_3/_3$)
  - sárga okker, agyagmárga – vagyis kalcium-karbonát –, 10-18% között változó vas-oxid-hidrát-tartalommal

Egyéb **vörös** színezékek

- bíborfesték
- természetes cinóber vörös kristályos higany(II)szulfid (HgS)
(cinnabarit)
- Vermillion-cinóber, (antimon-oxi-szulfid, $\text{Sb}_2\text{O}_3 \cdot \text{Sb}_2\text{S}_3$),
- antimoncinóber (antimon-oxi-szulfurát, $\text{Sb}_2\text{O}_3 \cdot 2\text{Sb}_2\text{S}_3$),
- jódcinóber (higany-jodid, $\text{Cu}_2\text{I}_2 \cdot \text{HgI}_2$).
- ólomvörös (Ólom/III/-ólom/IV/-oxid, Pb_3O_4) ólomfehér levegős
izzításával készül
- kadmiumvörös (kadmium-szelenid, 2CdSe),
- krómvörös, bázisos krómsavas ólom-oxid ($\text{PbCrO}_4 \cdot \text{Pb}/\text{OH}/_2$).
- kárminvörös, a bíbortetű (*Dactylopius coccus*) testnedve
- krapp, krapplakk, törökpiros, a festő buzér (*Rubia tinctorum*)
származéka

Egyéb **vörös** színezékek

- alizarin krapplakk, kátrány-származék
- mésvörös, kaolinra lecsapatott kátrányfesték
- heliovörös, kátrányfesték
- rézoxidul (kuprit, Cu_2O)
- kékberzsenyfa
- aranyvörös
- cinkvörös, vörös cinkoxid (cink-oxid, ZnO)
- bányavörös, sárgás árnyalatú realgár (arzén-szulfid, As_4S_4)
- vörös ultramarin, alumínium-nátrium-diszilikát-alapú ultramarin utánzat
- téglapor

Sárga színezékek

- kadmiumsárga
- brillantsárgát ólomfehér és kadmiumsárga keveréke
- nápolyi sárga változó összetételű ólom-antimonát,
- kanárisárga vagy ón-ólom sárga (ólom-sztannát, Pb_3SnO_4).
- antimonokker, (szenarmonit, $1/4 \text{ Sb}_2\text{O}_3 \cdot \text{H}_2\text{Sb}_2\text{O}_5$)
- ón-ólom sárga, szilíciumos ólom-sztannát is ($\text{PbSn} \cdot \text{Si}_x\text{O}_3$)
- krómsárga neutrális krómsavas ólom vagy ólom-kromát (PbCrO_4);
- párisi sárga, bárium-szulfáttal, vagy gipsszel kevert ólom-kromát
- kobaltsárga (aureolin, $\text{K}_3\text{Co/NO}_2/6$)
- indiai sárga, euxantsav magnéziumsója , tehénvizeletből

Sárga színezékek

- perzsasárga, királysárga (auripigment, arzén-triszulfid, As_2S_3)
- baritsárga, krómsavas bárium (bárium-kromát, BaCrO_4)
- mézszárga, krétára vagy baritra lecsapatott kátrányfesték
- horgany-sárga (cink-kromát, ZnCrO_3 ;
- nikkel-titán-sárga (/Ti,Ni,Sb/O₂) a króm-titán-sárga (/Ti,Cr,Sb/O);
- hanzasárga, anilinszármazék
- auripigment néven arzén-szulfid (As_4S_3)
- pararealgár, arzén-monosulfid (As_3S_3).
- az alizarinsárga (trioxi-benzofenon),
- az anilinsárga (p-amino-benzol)

Barna színezékek

- umbra
- mangánbarna vagy mangánbiszter
- mangánfény
- kasseli barna, nátrium-huminiát, minimális mangán-, mangán- oxid és vas-oxid-tartalommal
- szépia
- barnakőszén
- múmiabarna
- kohósalak

Kék színezékek

- mangánkék ($\text{BaMnO}_4 \cdot \text{BaSO}_4$).
- kékes mangánzöld, Rosenstiehl-zöld
- bíborkék
- ultramarinkék, alapanyaga a lazúrkő vagy lapis lazuli, nátrium-alumíniumszilikát, ($\text{Na}_4\text{Al}_3\text{Si}_3\text{S}_2\text{O}_{12}$, $\text{Na}_8\text{Al}_8\text{Si}_8\text{O}_{24}\text{S}_4$).
- kobaltek kobalt /II/oxid és alumínium-oxid vegyülete
- azúrkék kobalt-sztannátot ($\text{CoO} \cdot n\text{SnO}_2$),
- királykék, kobalt(II)-szilikát alapú pigment ($\text{CoO} \cdot n\text{SiO}_2$),
- párizsi kék, gipsszel, súlypáttal, krétával kevert vascián
- berlini kék, hamuzsír és zöldgálic (FeSO_4) keveréke, timsóval és konyhasóval elegyített ökörvérrel
- krizokolla
- Pompei, illetve Pozzuoli kék
- coelinkék, kobaltek és cink-oxid (horgany-oxid, ZnO) keveréke

Zöld színezékek

- zöldföld, Monte Baldo
- mésszöld, kátránytartalmú
- schweinfurti zöld, metaarzénessavnak és ecetsavnak rézzel alkotott kettős sója
- bázikus réz-klorid vagy atakamit ($\text{CuCl}_2 \cdot 3\text{Cu}/\text{OH}/_2$),
- brémai zöld (réz-hidroxid, $\text{Cu}/\text{OH}/_2$),
- Casselmann-zöld (bázikus kénsavas réz, CuHSO_4).
- króm-oxid-hidrát-zöld ($\text{Cr}_2\text{O}/\text{OH}/_4$, $\text{CrO} \cdot \text{H}_2\text{O}$)
- króm-oxid-zöld (tkp. króm-trioxid, Cr_2O_3)
- Rinman- vagy kobaltzöld, kobalt(II)oxid oldata cink-oxidban

Zöld színezékek

- selyemzöld krómsárga és párizsi-kék festékek keveréke
- kobalt-króm-zöld, amely króm-trioxid és kobalt-aluminát keveréke
- Armaudon-zöld (meta-foszforsavas króm, CrPO_3)
- Mathieu-Plessy-zöld (króm-foszfát, CrPO_4)
- malachitzöld, hegyizöld, bázisos réz-karbonát-alapú festék
- cinkzöld, cink-kromát és ferri-ferrocianid alapú festék
- svéd zöld vagy Schiele-zöld, arzénsavas réz
- Hooker-zöld berlini kék és gumigutti keveréke

Ibolya színű színezékek

- vasibolya
- mangánviola vagy nürnbergi viola (mangán-ammónium-foszfát)
- kobaltibolya, létezett kobalt foszfát ($\text{Co}_3/\text{PO}_4/2$) és arzeniát ($\text{Co}_3/\text{AsO}_4/2$) formájában
- ultramarin-ibolya
- mészviola, kaolin-metilviola keverék

Narancs színezékek

- Narancs-árnyalatok:
  - perzsa- vagy királlysárga
  - krómsárga
  - kadmiumsárga
  - okker
- aranykén (stibiatum sulfuratum aurantiacum (antimon-pentaszulfid, Sb_2S_5))
- antimonnarancs (ólom-antimonát, $PbSb_2O_7$)
- antimonsáfrány (antimon-triszulfid, Sb_2S_3)

Fekete színezékek

- korom
- lámpa(korom)fekete
- csontfekete
- borseprő
- elefántcsontfekete
- grafit
- palafekete
- krómfekete, vas és króm-oxid izzított keveréke

A modern építészet kísérletei

– kátrányfestékek

- kezdetben világítógáz melléktermékével
- 20. század elején már xilollal (dimetil-benzol)
- 19. század végétől „lakkozó” (enyves) festés → tufa-festés

A tufa a bázikus kátrányfestékek vizes oldatából kivonja a festéket – a szemcsés tufa felületén a festék vízben oldhatatlan alakban kötődik → fixálás vagy lakkozás

- zöld: difenilmetán-származék auramin ($C_{17}H_{22}ClN_3$),
- kék: metilénkék (tetrametil-tionin-klorid, $C_{16}H_{18}N_3 \cdot SCl$),
- ultramarin: triarylmethan-származék viktóriakék ($C_{33}H_{40}N_3Cl$),
- ibolya: metil- vagy kristályviola (methylene violette, $C_{24}H_{28}N_3Cl$),
- rózsaszín: rodamin (rhodamine, $C_{28}H_{31}N_2O_3$),
- élénkvörös: metilvörös (methylene red, $C_{15}H_{15}N_3O_2$),
- borvörös: fukszin (fuchsin, $C_{20}H_{19}N_3 \cdot HCl$)

A modern építészet kísérletei

- kátrányfestékek, olaj, nitrolakk... hordozókkal → vegyi festékek
- sárga és zöld: β -naftol(naphtol, $C_{10}H_7OH$), kinolin (chinolin, C_9H_7N),
- vörös: ponszó (ponceau, 2R, 4R, stb.), fukszin, rodamin
- kék: metilén,
- kékesvörös: litol (lithol, $C_{18}H_{12}CaN_2O_6S$),
- narancs: litolecht (o-nitro-p-chloranilin + formaldehyd)

A modern építészet kísérletei

– kátrányfestékek → diazotált kátrányfestékek

A diazotálás → a szerves vegyület amido-csoportját nátrium-nitrit és sósav segítségével diazóniumsóvá alakítják.

A diazóniumsó fenolos keverékei – elsősorban a különféle naftol-származékok – használható festékanyagok.

Nem váltak be.

A modern építészet kísérletei

- bárium-alapú festések A bárium-szulfát (BaSO_4) és a bázisos bizmut-nitrát ($\text{Bi}/\text{OH}/_2\text{NO}_3$) alapú festékek gyártására ipari szinten nem találtak megoldást
- textiliparban mellékesen használt alumínium-hidrát ($2\text{Al}_2/\text{OH}/_3$)
- világító festékek
  - stroncium-alapú festékek
  - uranilsók
- textilipari ötletek
  - indigófestékek
  - kálisav-timsós festések